

регулюванні кадрового забезпечення сфери охорони здоров'я в Україні: теоретико-правовий аналіз // Молодий вчений. 2016. № 12.1 (40). С. 581–587.

9. Кашанина Т. В. Юридическая техника: учеб. М.: Эксмо, 2007. 437 с.

10. Панько К. К. Теория и практика законодательства в уголовном праве. М.: Юрлитинформ, 2011. 312 с.

11. Хворостянкін А. В. Визначеність законодавчих дефініцій як умова ефективного дотримання духу та букви закону // Наукові записки НУКМА. 2008. Т. 77. С. 8–12.

12. Губаева Т. В. Язык и право. Искусство владения словом в профессиональной юридической деятельности. М.: Норма: Инфра-М, 2010. 176 с.

13. Хайретдинова М. Д. Законодательная дефиниция: проблемы теории и практики: дис. ... канд. юр. наук. Нижний Новгород, 2008. 189 с.

14. Власенко Н. А. Судебные правовые дефиниции: природа, функции, основания деления и виды // Журнал российского права. 2009. № 12. С. 58–67.

15. Вопленко Н. Н., Давыдова М. Л. Правовые дефиниции в современном российском законодательстве // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. 2001. № 1. С. 64–71.

*Рекомендовано до публікації д-р юрид. наук Камінська Н. В.
Дата надходження рукопису 29.08.2018*

Тихомиров Денис Олександрович, кандидат юридичних наук, Національної академії внутрішніх справ, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна, 03035
E-mail: beleg85@gmail.com

УДК 340.13:347.155

DOI: 10.15587/2523-4153.2018.150348

ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ У ПРИВАТНО-ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ: КАТЕГОРІАЛЬНО-ПОНЯТІЙНЕ ПІЗНАННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ПРАВА

© В. А. Січевлюк

Приватно-публічна сфера у праві конституюється через істотну спільність предметів та методів тих галузей, що її утворюють. Умовно спільним предметом приватно-публічних галузей права є суспільні відносини, які виникають між фізичними особами, юридичними особами та різноманітними об'єднаннями перших та/чи других у процесі реалізації цими суб'єктами своїх персональних інтересів за рахунок публічних ресурсів та за умови дотримання публічних інтересів. Методи галузей приватно-публічного права характерні поєднанням у них імперативних та диспозитивних елементів при визначальній ролі останніх. Крім цього, галузеві норми приватно-публічного походження скріплюються у специфічну цілісність особливою системою родових принципів.

До істотних рис, загалом властивих приватно-публічній правовій суб'єктності, належить віднести, по-перше, її цілісність та структурну повноту (що означає постійну присутність у суб'єкта права відповідного обсягу приватно-публічної правоздатності, деліктоздатності та дієздатності), по-друге, внутрішню системну узгодженість (яка не передбачає домінування у приватно-публічній правовій суб'єктності якогось окремого структурного елемента), по-третє, функціонування цього правового явища переважно у форматі спеціальної правової суб'єктності і, по-четверте, різноманітність її видів (що виділяються за функціональним наповненням).

У доктринах приватно-публічних галузей права застосування понять «правоздатність» і «дієздатність» до характеристики відповідних галузевих феноменів правової суб'єктності викликає критичне відношення. Натомість, виходячи з конкретних положень галузевого законодавства пропонується використовувати більш об'ємне за змістом поняття «компетенція», що має публічно-правове походження. Поняття «деліктоздатність», не зважаючи на значимість його методологічного потенціалу, у доктринах приватно-публічного права не отримало свого адекватного визнання та дослідження.

Приватно-публічна правова суб'єктність – це специфічний рід правової суб'єктності, що властивий фізичним особам, юридичним особам та їх різноманітним частково правосуб'єктним об'єднанням, які у межах чинного правопорядку та за рахунок публічних ресурсів реалізують свої персональні інтереси

Ключові слова: приватно-публічне право, суб'єкти приватно-публічного права, категорія «правова суб'єктність», поняття «приватно-публічна правосуб'єктність»

1. Вступ

Питання, що стосуються особливостей публічної та приватної правосуб'єктності, більшою чи меншою мірою здобули своє висвітлення у юридичній доктрині відповідних галузей. Поряд з цим, загально визнана дихотомія, яка ще з часів класичного періоду римської юриспруденції передбачала розуміння права як поєднання його публічної та приватної сфер, у європейській юридичній науці починаючи з початку ХХ ст. почала піддаватися обґрунтованому сумніву. Об'єктивною основою для цього стала поява у правовому середовищі декількох нових автономних сегментів, характерних поєднанням приватних та публічних елементів, а саме трудового та господарського (комерційного, економічного) права. Останні у період індустріального та постіндустріального капіталізму сформувалися в юриспруденції у відповідь на нагальні практичні потреби правового регулювання нових трудових та економічних відносин, а тому досить швидко здобули законодавчу кодифікацію та згенерували потужні галузеві доктрини. Проблеми трудової та господарської правосуб'єктності, оскільки вони виходять із самої серцевини трудового та економічного життя, поставили постійним предметом інтенсивних наукових досліджень, що розгорнулися у сферах трудового та господарського права. Поряд з цим, у загально-теоретичному полі юридичної науки спостерігається істотна категоріально-понятійна прогалина стосовно такого предмету, як приватно-публічна правосуб'єктність, що неприйнятно та є серйозною методологічною перешкодою для відповідних доктрин на шляху дослідження сутності та галузевих особливостей цього феномену.

2. Літературний огляд

Г. Бернадський відзначає, що право, як і суспільство загалом, перебуває у процесі невпинного розвитку шляхом ускладнення його структури та зростання рівня організації, що зумовлює зменшення рівня ентропії, властивої праву як системі [1, с. 63]. Розвиток цієї ідеї приводить до висновку про те, що поява у праві публічно-приватних феноменів є закономірним, а тому необхідним етапом його розвитку, зумовленим диференціацією та ускладненням внутрішньої структури права.

Як вважає С. Савченко, у праві та законодавстві України існують три сфери, підставою виокремлення яких є співвідношення публічних та приватних інтересів. У першій із них домінують приватні інтереси, у другій – публічні, а третю «складають норми, в яких визнається необхідність встановлення компромісу приватно-правових і публічно-правових інтересів» [2, с. 526]. Логічне продовження цієї думки дозволяє стверджувати, що правові явища у кожній із зазначених сфер, включаючи правосуб'єктність, відрізняються особливою природою, відповідно, приватною, публічною або ж приватно-публічною.

Н. Гетьманцева підкреслює, що «трудове право як самостійна галузь права і його центральний інститут «трудовий договір» увібрали у себе як приватно-правові, так і публічно-правові елементи [3, с. 71].

За переконанням С. Грудницької правосуб'єктність у кожній галузі права має свою специфіку, а тому їй належить вивчати як властивість суб'єкта тієї чи іншої галузі права, що діалектично розвивається. Зокрема, «володільці господарської правосуб'єктності мають здатність до організації та здійснення господарської діяльності» [4, с. 66].

Проте чисельні доктринальні напрацювання у сфері приватно-публічного права, включаючи дослідження правосуб'єктності, не здобули свого логічного продовження у вигляді їх послідовного категоріально-понятійного синтезу, здійсненого у науці загальної теорії права.

3. Мета та задачі дослідження

Метою цієї статті є виявлення особливостей категоріально-понятійного пізнання явища приватно-публічної правової суб'єктності у загальній теорії права.

Досягненню означеної мети буде сприяти вирішення таких задач:

- дослідження методологічних атрибутів приватно-публічної сфери права (предметів та методів відповідних галузей права, системи принципів);
- опис істотних рис, загалом властивих приватно-публічній правовій суб'єктності;
- виявлення у відповідних галузевих доктринах характерних для них моментів розуміння зв'язків структурних елементів приватно-публічної правосуб'єктності;
- визначення змісту поняття «приватно-публічна правова суб'єктність».

4. Виявлення специфіки застосування категорії «правова суб'єктність» у доктринальній сфері приватно-публічного права та проведення загально-теоретичного дослідження явища приватно-публічної правосуб'єктності

На нашу думку, існує достатня кількість переконливих аргументів для того, щоб віднести до складу приватно-правових галузей права насамперед господарське та трудове право. Підставами для їх виділення у окрему родову класифікацію слугують певна спільність у змісті предметів та у ознаках методів цих галузей. Крім цього, галузеві норми приватно-публічного походження скріплюються у специфічну цілісність особливою системою родових принципів, відмінних і від сукупності принципів права загалом, і від специфічних принципів, окремо властивих кожній із згаданих галузей. Звернемося до розгляду цих питань детальніше.

Норми приватно-публічного права скеровуються на регулювання тих суспільних відносин, які виникають між фізичними особами, юридичними особами та різноманітними об'єднаннями перших та/чи других, змістом котрих є реалізація персональних інтересів цих суб'єктів за рахунок публічних ресурсів та за умови сприяння реалізації публічних інтересів. Для суб'єктів господарського права такими публічними ресурсами постають матеріальні цінності, гроші, інформація, об'єкти права інтелектуальної власності тощо, що обертаються у сфері суспільного виробництва та суспільного споживання (основою

яких у сучасних демократичних країнах є змішаний тип економічної системи з ядром у вигляді ринкової економіки). Відносини суб'єктів трудового права (найманих працівників, трудових колективів, роботодавців тощо) розгортаються навколо постійної реалізації та систематичного оплатного присвоєння ресурсу під назвою «наймана праця», який циркулює на ринку праці.

Персональні інтереси індивідуальних та колективних суб'єктів, діяльність яких передбачає використання суспільних ресурсів того чи іншого виду, ними не можуть бути реалізовані шляхом ігнорування чи спротиву інтересам публічного походження, які суспільством як абсолютним суб'єктом завжди захищаються пріоритетно. В найбільш загальному плані сферу публічних інтересів утворюють собою інтереси Українського народу, територіальних громад та інших значимих соціальних спільнот, а також скеровані на захист суспільного блага інтереси владних та інших публічних інституцій (держави, адміністративної автономії, органів місцевого самоврядування тощо).

У галузевому розрізі найбільшою мірою публічної підтримки та захисту наділені інтереси економічно і соціально важливих та, одночасно, вразливих сегментів суспільства, наприклад, у господарському праві – інтереси кінцевих споживачів, а у трудовому праві – інтереси найманих працівників. Зрозуміло, що зустрічні інтереси інших суб'єктів галузевого права (у нашому прикладі - виробників та наймодавців) під тиском публічної сили реформуються, обмежуються, здобувають компромісні зв'язки, форми та обсяги реалізації. Таким чином, визначальним змістом відносин, на регулювання яких скеровуються норми приватно-публічного права, є еволюційно досягнутий суспільством баланс приватних та публічних інтересів, підтримання динамічної рівноваги якого засобами права є запорукою стабільності у відповідних сферах соціальної взаємодії.

Якщо джерелом енергії для приватного права є індивідуальна свобода, а публічного права – суспільна необхідність, то приватно-публічне право ґрунтується на ідеї втілення індивідуальної свободи, однак лише у тій мірі, яка надає вільній приватній ініціативі організованого вигляду та гарантує її скерованість на створення потрібного суспільству блага. Відповідно, становлення методів приватно-публічних галузей права еволюційно (у Франції, Німеччині та у інших європейських країнах) відбувалося шляхом посилення їх імперативного елемента та послаблення, тим самим, міри присутності у методах цих «молодих» галузей диспозитивних засобів впливу на правовідносини, домінування яких є характерним для приватно-правових методів (зокрема, сімейного, цивільного та міжнародного приватного права). Попри те, що еволюція методів приватно-публічних галузей права мала обмежувальну скерованість, їх норми не втратили здатності забезпечувати учасникам відповідних правовідносин максимальну міру свободи волі, прийнятну суспільству на конкретно-історичному етапі його розвитку. Адже об'єктивне право не повинне блокувати чи вбивати суб'єктивний мотив індивіда або організації до отримання персонального блага

шляхом ведення суспільно корисної діяльності. Тому диспозитивність, на нашу думку, була та у видимому майбутньому залишиться визначальною характеристикою методу кожної приватно-публічної галузі.

Вітчизняне господарське та трудове право, в силу відомих історичних обставин, досягало стану динамічного балансу приватних та публічних інтересів зворотнім шляхом – насичені публічним змістом радянське господарське право та трудове право у відповідь на потреби молоді ринкової економіки та відповідно до становлення вільного ринку праці стали на шлях послідовного витіснення надмірних обмежень, раніше впроваджених у цих сферах правового регулювання виходячи з публічних мотивів. Розвиток національного господарського (поєднаний із постійним послабленням дозвільних, ліцензійних, валютних, корпоративних та інших регуляторних приписів) і трудового (підготовку проекту Трудового кодексу) законодавства у напрямку лібералізації слугує наочним підтвердженням вищевикладеного.

Таким чином, для методів галузей приватно-публічного права спільним є те, що:

а) гіпотези відповідних норм охоплюють ті юридичні факти (діяння та події), що породжують, змінюють або припиняють координаційні та/чи субординаційні правовідносини, змістом яких є, відповідно, узгодження та/чи підпорядкування воель учасників таких правовідносин. Акценти співвідношень визначаються особливостями того соціально-економічного середовища, у якому «розгорнутий» конкретний варіант приватно-публічного права, зокрема, координаційна складова постає активнішою у демократичних суспільствах, субординація – домінує у автократіях;

б) порівняно із приватним правом у нормах приватно-публічного права питома вага диспозитивного елемента істотно зменшена, однак останній зберігає за собою визначальну позицію. Як уже було зазначено вище, міра свободи, закладена законодавцем у диспозиції приватно-публічних норм, є продуктом цілеспрямованої обмежувальної еволюції, зумовленої дією публічно-правових факторів. У нормах приватно-публічного права домінують приписи (обов'язкові регламенти, що містять вимоги до певного процесу діяльності, відповідаючи на питання про те, як належить діяти учасникам правовідносин), і вони відтісняють на «задній план» юридичні дозволи та заборони. Такі диспозиції деталізовано описують процедури реалізації прав, виконання обов'язків та покладання відповідальності, наприклад, у процесі реалізації засновником підприємства належних йому корпоративних повноважень, або ж, як у трудовому праві – при укладанні та виконанні трудового договору (контракту);

в) санкції норм приватно-публічного походження в переважній більшості випадків є матеріальними. Наприклад, відшкодування збитків, штрафні санкції, оперативно-господарські санкції у господарському праві, або ж стягнення заборгованості по заробітній платі чи відшкодування шкоди винним працівником у трудовому праві. Поряд з цим, оскільки основним суб'єктом приватно-публічних галузей права є організації, у цій сфері існує значний сегмент

організаційних санкцій (поєднаних, у кінцевому підсумку, із порушеннями матеріальних інтересів учасників відповідних правовідносин). Наприклад, у господарському праві наявні організаційно-господарські санкції у вигляді виключення учасника з господарського товариства, а у трудовому – дисциплінарні стягнення, а саме догана та звільнення працівника при наявності необхідних для цього підстав.

Крім цього, неможливо залишити без уваги:

– характерний факт відсутності у великій кількості приватно-публічних норм прямих санкцій із збереженням можливості їх договірних, по-суті приватного, встановлення та застосування (особливо у сфері організаційних відносин);

– «природне», якщо можна так сказати, доповнення власне приватно-публічних санкцій чисельними фінансовими, адміністративними та кримінальними (тобто публічно-правовими) санкціями (наприклад, глава 27 «Адміністративно-господарські санкції» ГК України [5], глави 5,8,12,13 КУпАП [6], розділ VII «Злочини у сфері господарської діяльності» КК України [7] тощо). Тим самим у відповідних суспільних сферах засобами публічних галузей права забезпечується реалізація публічних інтересів, переплетених із індивідуальними інтересами учасників приватно-публічних правовідносин та/чи залежних від них.

Принципи приватно-публічного права відображають закономірності функціонування та тенденції розвитку, властиві цій сфері об'єктивного права. Характерною особливістю їх системи загалом, а також окремо і деяких із них, є біполярна структура змісту, що віддзеркалює органічне поєднання у змісті таких принципів суперечливих юридичних модальностей та динамічний стан їх взаємного впливу. Роль концептуальної основи, на якій ґрунтується система принципів приватно-публічного права, виконує ідея про оптимальне суміщення індивідуальної свободи та суспільно зумовленої необхідності у просторі раціонально влаштованого правопорядку. На нашу думку, у нормах приватно-публічного права виявляють себе такі принципи, як:

– сприяння приватній ініціативі. Нормальне функціонування приватно-публічних правових явищ вимагає повноцінної реалізації потенціалу їх первинної приватно-правової основи;

– обмеження свободи волі суб'єктів права у договірних та інших правовідносинах (що дозволяє забезпечити потрібну міру скерованості ресурсів суб'єктів права на виконання ними функцій, необхідних суспільству);

– поєднання координаційної та субординаційної моделі взаємодії суб'єктів права. Цей принцип відбиває органічне суміщення у приватно-публічному правовому просторі функціональних та організаційних зв'язків, а його повноцінна реалізація сприяє їх адекватному нормативному регулюванню;

– обмеження та уніфікація обсягу індивідуальної відповідальності. Приватно-публічні санкції не повинні спричиняти руйнівного впливу на суспільно-корисну діяльність винних суб'єктів, а тому законодавець при їх встановленні прагне до досягнення рів-

новаги карної та компенсаційної функцій відповідальності;

– підтримка виявів спільної відповідальності. Домінування у приватно-публічній сфері форм організованої діяльності зумовило появу специфічних видів «надіндивідуальної» відповідальності, як-от солідарна відповідальність учасників повних та командитних товариств, відповідальність учасників (акціонерів, пайовиків, власників майна) господарських організацій перед їх кредиторами, визначена договорами, установчими документами чи законодавством, солідарна відповідальність членів колегіальних органів господарських організацій за збитки, завдані ними як посадовими особами цим організаціям, колективна (бригадна) матеріальна відповідальність у трудовому законодавстві тощо;

– пріоритет публічних засобів при здійсненні захисту індивідуальних прав та інтересів. Заходи самозахисту, що достатньо широко розповсюджені у сфері приватного права, не знаходять свого широкого застосування у приватно-публічних галузях. На противагу цьому домінує юрисдикційна форма правового захисту, а у її складі особливою оперативністю наділені засоби адміністративного захисту порушених прав та інтересів учасників приватно-публічних правовідносин.

Описані вище риси предметів правового регулювання та методів галузей приватно-публічного права, а також зміст властивих цій сфері принципів створюють адекватну змістовну основу для наступного дослідження особливих рис, загалом властивих приватно-публічній правовій суб'єктності. На нашу думку:

– по-перше, природа приватно-публічної правосуб'єктності ґрунтується на її цілісності та постійній структурній повноті, чим створюються умови для повноцінної та сталої участі відповідних суб'єктів у значимих для суспільства правовідносинах. Наявність у суб'єкта приватно-публічного права правоздатності відповідного обсягу та змісту, а також необхідної міри деліктозатності та дієздатності є, зокрема, постулатом і трудового, і господарського права та гарантується законодавством цих галузей. Так, стосовно трудової правосуб'єктності у законодавстві про працю передбачено, що неповнолітні, тобто особи, які не досягли вісімнадцяти років, у трудових правовідносинах прирівнюються у правах до повнолітніх, а в галузі охорони праці, робочого часу, відпусток та деяких інших умов праці користуються пільгами, встановленими законодавством України (ст. 187 КЗпП України) [8]. Тому цілком обґрунтованою є позиція С. Венедіктова, який відзначив, що «у зв'язку зі специфікою трудового права елементи правосуб'єктності єдині і не можуть існувати окремо один від одного [9, с. 72].

Якщо звернутися до господарської приватно-публічної правосуб'єктності фізичних осіб, то цілком очевидно, що підприємцями чи найманими працівниками не народжуються, ці статуси здобуваються за умови виконання індивідами чітких формальних процедури та при наявності у них визначених законодавством юридичних якостей. Зокрема, відповідно до ст. 50 ЦК України [10] право на здійснення підп-

приємницької діяльності, яку не заборонено законом, має фізична особа з повною цивільною дієздатністю. Своє право на підприємницьку діяльність фізична особа здійснює за умови її державної реєстрації в порядку, встановленому законом.

Випадки набуття чи збереження суб'єктами права приватно-публічної правосуб'єктності, позбавленої присутності всіх її структурних елементів, є винятками, що своєрідно підтверджують загальне правило. Поява казусів такого виду зумовлена існуванням у законодавстві України прогалін, а також проблемними реаліями практики національного правозастосування (наприклад, підприємство, залишаючись суб'єктом господарського права, може втратити дієздатність з причини смерті єдиного учасника, який одночасно є його одноособовим керівником);

– по-друге, у системі приватно-публічної правосуб'єктності ми не можемо виявити доминання якогось окремого структурного елемента (правоздатності, деліктоздатності чи дієздатності). Цілісність такого роду правосуб'єктності заснована на її повній і постійній внутрішньо-системній узгодженості та передбачає одночасну появу і взаємозалежне функціонування усіх її структурних складових. Припиняється приватно-публічна правова суб'єктність також водночас і по юридично визначеній процедурі.

Для порівняння відзначимо, що у приватній правосуб'єктності домінує правоздатність, що відзначено більшістю дослідників, які працюють у галузях приватного права. Наприклад, С. Братусь підкреслював, що правоздатність та правосуб'єктність є рівнозначними поняттями [11, с. 29–32]. До речі, вперше відповідна ідеологія приватно-правового регулювання яскраво та системно виявила себе у Цивільному кодексі Франції (Кодексі Наполеона), прийнятому у 1804 р. (у ст. 7 та ст. 8 якого зазначається, що кожен француз користується цивільними правами, а здійснення цивільних прав не залежить від здійснення політичних прав, котрі набуваються та зберігаються згідно з конституційними та виборчими законами) [12, с. 30]. З іншого боку, для публічної правової суб'єктності характерним є, на нашу думку, верховенство дієздатності. Особливо яскраво доминання дієздатності у складі публічної правосуб'єктності виявляє себе у кризові періоди, коли від суб'єктів публічної влади вимагається рішуча активність навіть у випадку недостатності компетенції, необхідної для здійснення влади, або ж коли у ситуації, близькій до повного законодавчого «вакууму» суб'єкти публічної влади для досягнення певної мети керуються міркуваннями найефективнішої поточної доцільності. Яскраві та чисельні вияви гіпертрофованої публічної дієздатності у форматі, зокрема, «революційної доцільності» спостерігалися під час якобінської диктатури під керівництвом М. Робесп'єра у Франції в 1793-1794 р.р., що запроваджувалася, по іронії долі, з метою утвердження «деспотизму свободи». Тривале та системне втілення «ефективної» кризової правосуб'єктної практики, що надихалася не законом, а принципами класової політики, мало місце у радянській державі у вигляді диктатури пролетаріату (яка з 5 вересня 1918 р. відбувалася у формі «червоного терору», скерованого

проти осіб, чиєю виною була просто належність до «ворожого класу»);

– по-третє, якщо принципом функціонування приватної правосуб'єктності є універсальність, а публічної – виключність, то для ефективного функціонування приватно-публічної правосуб'єктності найбільш оптимальним є формат спеціальної правової суб'єктності (зі збереженням можливості його експлікації до більш універсальних або ж, навпаки, до більш виключних форм втілення у випадках, якщо цього вимагають суспільні потреби). Чинником, що істотно впливає на вибір законодавцем того підсумкового формату приватно-публічної правосуб'єктності, який закріплюється у матеріальному праві, є, як уявляється, масштаб суспільного ефекту від діяльності тієї чи іншої категорії носіїв приватно-публічної правосуб'єктності. Приклад: у господарському законодавстві формат правосуб'єктності підприємців, чії обсяги виробництва не перевищують рівнів мікро- та малого підприємництва, тягнє до використання максимально вільних меж спеціальної господарської правосуб'єктності. Саме для таких категорій суб'єктів господарювання законодавець у ч. 1 ст. 43 ГК України [13] визначив, що підприємці мають право без обмежень самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, яку не заборонено законом.

Однак правосуб'єктність фінансових установ чи суб'єктів природних монополій у господарському законодавстві завжди окреслюється імперативно (ст. 5 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [14], ст. 10 Закону України «Про природні монополії» [15] тощо). У цих випадках, на нашу думку, застосовується вже ч. 2 та ч. 3 вказаної вище статті ГК України [16], відповідно до яких особливості здійснення окремих видів підприємництва встановлюються законодавчими актами, а перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, та перелік видів діяльності, підприємництво в яких забороняється, встановлюються виключно законом.

Аналогічну ситуацію ми спостерігаємо і стосовно конкретних втілень трудової правової суб'єктності. Якщо на малозначну посаду має право та може працевлаштуватися практично будь-який повнолітній та дієздатний громадянин України, то для осіб, які на умовах трудового договору реалізують суспільно важливу працю, у національному законодавстві передбачаються достатньо серйозні відсікальні бар'єри (маються на увазі чисельні професійні відбори, які у нашій державі відбуваються у формі конкурсів до судів, антикорупційних органів, органів захисту правопорядку, органів влади, державних корпорацій і таке інше);

– по-четверте, приватно-публічна правосуб'єктність є функціонально різноманітною, або ж, за влучним висловом С. Грудницької, використаним нею для характеристики господарської правової суб'єктності, остання постає «багатоваріантною за обсягом структурно-функціональною правосуб'єктністю» [4, с. 66]. Саме у господарському праві найбільш яскраво виявляється ця характеристика приватно-публічної правосуб'єктності, яка радикаль-

но відрізняє її, зокрема, від рівної за об'ємом цивільної та іншої приватної правосуб'єктності. Нагадаємо, що згідно зі ст. 2 ГК України [17] учасниками відносин у сфері господарювання визнаються суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності. Кожний із перерахованих вище суб'єктних груп є властивим свій профільний вид господарської правосуб'єктності. Поряд з цим, функціонально різні види останньої без втрати своєї визначеності можуть суміщатися у цілісній спеціальній правосуб'єктності окремо взятого суб'єкта господарського права, якщо інше, як вже було зазначено вище, не встановлене законом. Наприклад, Національний банк України у межах своєї господарської компетенції є особливим центральним органом державного управління, суб'єктом господарювання та засновником низки інших суб'єктів господарювання, включаючи дочірні підприємства і Національний депозитарій України.

У трудовому праві також спостерігаємо функціональну варіативність чітко окреслених обсягів правосуб'єктності, властивої різним групам його суб'єктів. Однак розмежування функціонально відмінних між собою видів трудової правосуб'єктності є більш імперативним. Наприклад, роботодавець зі статусом юридичної особи ніколи не зможе набути статусу найманого працівника. А найманий працівник може стати роботодавцем лише за умови здобуття ним суміжного господарсько-правового статусу самозайнятої особи.

З метою повного розкриття теми цієї статті належить відзначити характерні моменти розуміння зв'язків структурних елементів приватно-публічної правосуб'єктності, розвинуті у науці господарського та трудового права. Найбільш показовою у цьому відношенні є позиція В. Щербини, який вказує, що у цивільному праві поєднання «канонічних» категорій «правоздатність» та «дієздатність» утворює «праводієздатність», або ж більш поширену та звичну за назвою «правосуб'єктність». Натомість, за його думкою, господарська правосуб'єктність розкривається через пізнання наявної у суб'єкта права господарської компетенції. Також вчений відзначає недоцільність розмежування правоздатності і дієздатності як ознак правового статусу суб'єктів господарювання, «оскільки право- і дієздатність суб'єктів господарювання (як юридичних осіб, так і фізичних осіб-підприємців) виникає одночасно» [18, с. 11–12].

На нашу думку, такий висновок є результатом послідовного доктринального опрацювання за допомогою галузевих категоріально-понятійних засобів певного масиву емпіричного матеріалу, який відображає реальний стан тих функціональних зв'язків, що поєднують структурні елементи господарської правової суб'єктності. Дійсно, правоздатність, яка у приватно-правовому розумінні виявляє себе насамперед як здатність до набуття суб'єктивних прав та

обов'язків, або ж як суб'єктивне право на інші права, у функціональному просторі приватно-публічної правосуб'єктності постає у вигляді сукупності прав та обов'язків, наданих законом конкретному суб'єкту (чи певній суб'єктній групі), які належить застосовувати лише в чітко окресленій сфері відання. Для позначення такого специфічного приватно-публічного формату правоздатності у галузях господарського та трудового права використовується термін «компетенція», запозичений зі сфери публічного права.

Також суспільна потреба у забезпеченні стабільної та ефективної діяльності суб'єктів приватно-публічного права зумовила імплементацію у господарське і трудове право вимоги про гарантовану дієздатність кожного суб'єкта господарського чи трудового права (про що було зазначено вище). Відповідно, виходячи з принципу економії понять і у законодавстві, і у представників відповідних галузевих доктрин послаблюється потреба виділяти (чи протиставляти) у структурі приватно-публічної правової суб'єктності елементи правоздатності та дієздатності. Адже вони у об'єктивному приватно-публічному праві та у реаліях функціонування правосуб'єктності такого роду завжди наявні та поєднані між собою і у часі, і функціонально.

Стосовно такого елемента приватно-публічної правової суб'єктності, як деліктоздатність, належить вказати, що у галузевих дослідженнях, предметом котрих повністю чи частково є структурно-функціональна організація господарської чи трудової правової суб'єктності, не відчувається перекопливої тенденції до виділення «деліктоздатності» в якості окремого елемента приватно-публічної правосуб'єктності. Так, Н. Гетманцева відзначає, що у дослідженнях трудової правосуб'єктності їх автори виходять з того, що вона, «як і будь-яка юридична конструкція має відповідну структуру, що включає в себе, як правило, два складових елементи: трудову правоздатність і трудову дієздатність» [19, с. 85]. У доктрині господарського права ідея про деліктоздатність як про самостійний елемент господарської правосуб'єктності проводиться більш наполегливо [20, с. 62], що пояснюється змістом господарського законодавства, у якому наявна непряма вказівка на деліктоздатність суб'єктів господарського права як на елемент їх галузевої правосуб'єктності (поряд із її ядром – господарською компетенцією). Зокрема, у ст. 55 ГК України [21] законодавець згадує про таку ознаку суб'єкта господарювання, як його здатність нести майнову відповідальність.

На наш погляд, деліктоздатність у приватно-публічній правосуб'єктності відіграє важливу та незамінну роль, оскільки суб'єкти приватно-публічного права постійно її реалізують. Ресурси, необхідні їм для існування та розвитку, повертаються та в певній мірі здобуваються ними через використання активного аспекту деліктоздатності (тобто шляхом покладання заходів майнової та організаційної відповідальності на правопорушників). З іншої сторони, збереження ресурсів відбувається шляхом наполегливої мінімізації суб'єктами приватно-публічного права втрат, що виникають для них від несприятливого впливу пасивного вектора деліктоздатності (у вигляді

сплати санкцій, а також несення інших приватно-публічних покарань).

5. Результати дослідження та їх обговорення

Як результат дослідження наведемо дефініцію поняття «приватно-публічна правосуб'єктність». На нашу думку, приватно-публічною правовою суб'єктністю є той специфічний рід правової суб'єктності, що властивий фізичним особам, юридичним особам, а також різноманітним частково правосуб'єктним об'єднанням, які у межах чинного правопорядку та за рахунок публічних ресурсів реалізують свої персональні інтереси.

Як видно із цієї дефініції, носіями приватно-публічної правової суб'єктності у ній номінуються не тільки особи. На нашу думку, у реальному приватно-публічному просторі правосуб'єктність такого роду частково, однак цілком легітимно набувається чисельними утвореннями, що виникають на договірній або ж на адміністративній (тобто на підставі акту) основі, зокрема:

– договірними об'єднаннями осіб. У господарському праві такі об'єднання відомі як прості товариства (глава 77 ЦК України) [22]), договірні об'єднання у сфері публічно-приватного партнерства (Закон України «Про державно-приватне партнерство») [23] та інші об'єднання осіб, скріплені організаційно-господарськими договорами;

– відокремленими підрозділами господарських організацій (тобто філіями та представництвами), які діють на підставі внутрішніх нормативних актів (положень). Такі організаційні утворення завжди здобувають деяку елементарну міру приватно-публічної суб'єктності, необхідну їм для найбільш ефективного виконання виробничих та/чи організаційних функцій у складі відповідної юридичної особи;

– бригадами та трудовими колективами, а також колегіальними органами управління та структурними підрозділами (департаментами, управліннями, відділами) юридичних осіб. У таких утворень з ознаками правосуб'єктності, мета діяльності, сфера відання, функції та відповідальність яких унормовані законодавством та/чи локальними актами відповідної юридичної особи, бачимо внутрішній вимір приватно-публічної правосуб'єктності, форма якої регулюється нормами трудового права, а функціональне наповнення – нормами інших галузей.

Вищевикладене створює привід для змістовного обговорення теми цієї публікації фахівцями з господарського, трудового та інших галузей права, а також для здійснення подальших досліджень явища приватно-публічної правосуб'єктності та розвитку відповідного категоріально-понятійного інструментарію у контексті загальної теорії права.

6. Висновки

1. Спільними методологічними атрибутами, які конституують у праві окрему та якісно однорідну приватно-публічну сферу, є істотна спільність у змісті предметів та у ознаках методів цих галузей. Зокрема, умовно спільним предметом приватно-публічних галузей є ті суспільні відносини, які виникають між фізичними особами, юридичними особами та різноманітними об'єднаннями перших та/чи других у процесі реалізації цими суб'єктами своїх персональних інтересів за рахунок публічних ресурсів та за умови дотримання публічних інтересів. Методи галузей приватно-публічного права характерні поєднанням у них імперативних та диспозитивних елементів при визначальній ролі останніх. Крім цього, галузеві норми приватно-публічного походження скріплюються у специфічну цілісність особливою системою родових принципів.

2. До істотних рис, загалом властивих приватно-публічній правовій суб'єктності, належить віднести:

– її цілісність та структурну повноту. Кожен суб'єкт приватно-публічного права постійно володіє правоздатністю, деліктоздатністю та дієздатністю, обсяг та зміст яких кореспондуються із його соціальною функцією;

– внутрішню системну узгодженість, яка не передбачає домінування у складі правосуб'єктності такого роду якогось окремого структурного елемента;

– функціонування переважно у форматі спеціальної правової суб'єктності (зі збереженням можливості його експлікації у більш загальні або ж, навпаки, у більш вузькі за змістом форми втілення);

– різноманітність за функціональним наповненням.

3. У доктринах приватно-публічних галузей права необхідність використання понять «правоздатність» і «дієздатність» для здійснення характеристики відповідних галузевих видів правосуб'єктності викликає критичне відношення. Натомість, виходячи з положень галузевого законодавства, пропонується застосовувати більш об'ємне за змістом поняття «компетенція», що має публічно-правове походження. Поняття «деліктоздатність», не зважаючи на значимість його методологічного потенціалу, у доктринах приватно-публічного права не отримало свого адекватного визнання та дослідження.

4. Приватно-публічна правова суб'єктність – це специфічний рід правової суб'єктності, що властивий фізичним особам, юридичним особам та їх різноманітним частково правосуб'єктним об'єднанням, які у межах чинного правопорядку та за рахунок публічних ресурсів реалізують свої персональні інтереси.

Література

1. Бернацкий Г. Г. Предметы познания юридической науки // Публічне право. 2017. № 3. С. 56–64.
2. Савченко С. В. Співвідношення приватних та публічних інтересів: досвід України // Форум права. 2013. № 3. С. 520–528.
3. Гетьманцева Н. Д. Становлення і розвиток трудового права як прояв єдності приватних і публічних засад // Юридична Україна. 2018. № 1-2. С. 66–73.

4. Грудницька С. Господарська правосуб'єктність: проблеми визначення сутності та поняття // Підприємництво, господарство і право. 2008. № 9. С. 65–67.
5. Господарський кодекс України від 16.01.2003. Глава 27 «Адміністративно-господарські санкції». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984. Глави 5, 8, 12, 13. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. Розділ VII «Злочини у сфері господарської діяльності». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
8. Кодекс законів про працю України № 322-08. 10.12.1971. Стаття 187. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
9. Венедіктов С. В. Правове регулювання трудових відносин: вітчизняний та зарубіжний досвід. Київ: Алерта, 2012. 368 с.
10. Цивільний кодекс України № 435-IV. 16.01.2003. Стаття 50. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
11. Братусь С. Н. Юридические лица в советском гражданском праве. Москва: Юриздат, 1947. 363 с.
12. Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона). Киев: Алерта, 2016. 1156 с.
13. Господарський кодекс України № 436-IV. 16.01.2003. Частина 1 статті 43. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
14. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України № 2664-III. 12.07.2001. Стаття 5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>
15. Про природні монополії: Закон України № 1682-III. 20.04.2000. Стаття 10. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-14>
16. Господарський кодекс України № 2664-III. 16.01.2003. Частина 2 та частина 3 Статті 43. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>
17. Господарський кодекс України № 436-IV. 16.01.2003. Стаття 2. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
18. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 264 с.
19. Гетманцева Н. Д. Трудова правосуб'єктність як складна юридична юридична конструкція // Соціальне право. 2017. № 1. С. 83–92.
20. Пундор Ю. О. Про визначення змісту категорії «правосуб'єктність» у теорії права та галузевих теоріях цивільного й господарського права (порівняльно-правовий аспект) // Часопис Київського університету права. 2013. № 1. С. 60–63.
21. Господарський кодекс України № 436-IV. 16.01.2009. Стаття 55. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
22. Цивільний кодекс України № 435-IV. 16.01.2003. Стаття 77. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
23. Про державно-приватне партнерство: Закон України № 2404-VI. 01.07.2010. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>

*Рекомендовано до публікації д-р юрид. наук Оніщенко Н. М.
Дата надходження рукопису 24.10.2018*

Січевлюк Володимир Антонович, кандидат юридичних наук, доцент, Відділ теорії держави і права, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України, вул. Трьохсвятительська, 4, м. Київ, Україна, 01601
E-mail: arsenal-vas@ukr.net